

KONFERENCJA

DENDROLOGIA W BADANIACH ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO ORAZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO HISTORIA, STAN OBECNY I WIZJA PRZYSZŁOŚCI

Materiały Zjazdu Sekcji Dendrologicznej
Polskiego Towarzystwa Botanicznego

Szklarska Poręba, 25-27 czerwca 2008

Redakcja

Władysław Danielewicz

Poznań 2008

Materiały Zjazdu Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego
DENDROLOGIA W BADANIACH ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO
ORAZ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
HISTORIA, STAN OBECNY I WIZJA PRZYSZŁOŚCI
Szklarska Poręba, 25-27 czerwca 2008

KRZYSZTOF MAREK ROSTAŃSKI

Geometria w dziewiętnastowiecznych kompozycjach parkowych na przykładzie Parku Chopina w Gliwicach i Parku Miejskiego w Sandomierzu

Geometry in XIX-th century park composition on the example
of the Chopin Park in Gliwice and City Park in Sandomierz

Wydział Architektury, Politechnika Śląska,
ul. Akademicka 7, 44-100 Gliwice, Polska

Faculty of Architecture, Silesian University of Technology,
7 Akademicka Str., 44-100 Gliwice, Poland

ABSTRACT. In the XIX-th century parks were designed whose composition represents more geometric or more picturesque style. The article describes two parks. Geometric municipal park in Sandomierz and picturesque F.Chopin park in Gliwice. Both of them use aesthetic features of trees to create composition dominants. Their background were lines built of trees. In geometric style those lines were generally of one species. In picturesque style they were mostly created by various species. Clue for determination of the beginning of the park as a conscious composition give the oldest introduced trees or the oldest geometrical groups of trees. Trees typical for the habitat create outline for both of the mentioned types. In Sandomierz geometrical park view axes follow the main road system and disappear on the border of the park. The composition of that park is closed and abstracted from the surrounding. In Gliwice park some axes join outer context. Inner view axes are independent from the road system but strictly related to the tree composition structure and placement of the view points.

Key words: XIX century parks, composition, green elements, geometry

Wstęp

Praca prezentuje przykłady dwóch sposobów podejścia do projektowania parków w XIX wieku. Z jednej strony jest to park Chopina w Gliwicach, o malowniczej kompozycji krajobrazowej, a z drugiej – park Miejski w Sandomierzu o kompozycji symetrycznej. Oba te podejścia wykorzystywały w sposób zasadniczy cechy ozdobne drzew i krzewów. Układ przestrzenny nasadzeń wydobywał te cechy komponując się ściśle z elementami budowlanymi zagospodarowania terenu. Mimo różnicy stylu osi kompozycyjne i widokowe są tu komponowane podobnie, w sposób geometryczny.

Materiał i metody

Objektami badań są: Park imienia F. Chopina zlokalizowany jest w centrum Gliwic, o powierzchni 5,23 ha oraz park Miejski w Sandomierzu, o powierzchni 4,06 ha. Wykonano weryfikację inwentaryzacji obu parków. Na tej podstawie przeprowadzono analizy konserwatorskie – wiekowe, gatunkowe i kompozycyjne. Analizy te oparto na metodologii opracowanej przez Majdeckiego (1993) zmodyfikowanymi szczególnie w aspekcie graficznym. Szacunkowy wiek drzew określano na podstawie tabel Majdeckiego (1980-1986) i publikacji Pacyniaka (1992). Prace studialne nad materiałami archiwalnymi pomogły w określeniu historii obiektów i sekwencji zmian zachodzących w ich kompozycji w trakcie XIX i XX wieku. Zwrócono tu szczególną uwagę na powiązanie cech plastycznych zieleni z układem przestrzennym parków i ich zagospodarowaniem. Na planszach graficznych przedstawiono dominanty kompozycyjne, osie kompozycyjne i widokowe oraz czytelniejsze linie drzew. Dla parku F. Chopina wykonano również graficzną rekonstrukcję nieistniejących już zadrzewień na podstawie badań ikonograficznych.

Park imienia Fryderyka Chopina

Park ten został założony przed 1895 rokiem, a ostateczną krajobrazową formę uzyskał w pierwszych latach następnego stulecia. Na planach katastralnych sprzed 1880 roku widnieje jako użytek rolny. Sądząc z tego, że na terenie parku występują egzoty posadzone wcześniej, musiał tu istnieć jakiś park, którego kształtu nie da się określić na podstawie zachowanych materiałów ikonograficznych. Na przełomie wieków uzyskał on pełną formę krajobrazową. Zapewne naj młodszą częścią parku jest fragment centralny. Poza 145-letnim bukiem odmiany miedzianej nie występują

tu inne egzoty. Najstarszym drzewem jest 260-letni dąb szypułkowy. Przypuszczalnie teren ten był pozostałością naturalnego lasu włączonego na przełomie wieków do założenia krajobrazowego obejmującego od tego czasu całość obecnego parku. Na planie z 1909 roku zaznaczone są tu dwa kręgi spacerowe z koncentrycznymi ścieżkami obsadzone drzewami. Były już także, podkreślone placami, dwa syngletony, z których większy, wspomniany 260-letni dąb szypułkowy, zachował się do dziś. Od strony wschodniej być może istniało kiedyś niezależne założenie ogrodowe. Sugeruje to odbiegający stylistyką od reszty parku salon ogrodowy z basenem i prowadząca w głąb tej części aleja jesionowa z kilkoma drzewami sprzed 1880 roku. Odmienne przedstawia się układ części północnej o charakterze wyraźnie krajobrazowym. Sugeruje to, że część ta powstała najpóźniej, a jej stylistykę przejął cały park. W części tej widoczny jest już budynek ogrodnictwa zastąpiony dziś przez nową palmiarnię. Najstarszym niesiedliskowym drzewem tu występującym jest 130-letni dąb błotny. Sugeruje to, że ta część parku była kształtowana już od początku lat 70-tych XIX wieku. W latach 20-tych XX wieku do budynku ogrodnictwa dobudowano palmiarnię i akwarium, przebudowano układ dróg w części centralnej parku, wybudowano tu plac zabaw, wzniesiono górkę widokową i ubikację, a w części południowej wybudowano kawiarnię, 'Mauzoleum' i pomnik ułanów. Kompozycja ta koryguje poprzedni układ dróg i podporządkowuje go dominantom i osiom kompozycyjnym. Wprowadza szereg koniecznych przejęć i połączeń. Najciekawsze są tu osi widokowe prowadzone z ławek w zakolach ścieżek. Na rycinie 1. przedstawiono te osi. Widoczna jest tu duża dbałość o kształtowanie tych widoków i formowanie wzdłuż nich różnogatunkowych kulis. Sztynny układ tych osi jest w dużym kontraście do ścieżek, które prowadzone są swobodnie i płynnie. Linie drzew tworzą tu tło dla akcentów kompozycyjnych, które mają postać obiektów małej architektury, ale też drzew kwitnących lub ich grup. Tylko pomnik ułanów i mauzoleum stały w otoczeniu symetrycznej kompozycji z drzew. Ciekawe są również efekty uzyskiwane działaniami ogrodniczymi. Klony srebrzyste są tu często sadzone po kilka w jednym miejscu, przez co uzyskano efekt wielopięnnych drzew, które dominują w kompozycji parku.

Obecnie park jest po rewaloryzacji zmieniającej nieco sposób jego zagospodarowania. Założono ogrodzenie, a w miejscu dawnego ogrodnictwa stanęła nowoczesna palmiarnia. Inwentaryzacja wykazała tu łącznie 91 gatunków i odmian drzew i krzewów. Dominują takie gatunki, jak: *Tilia platyphyllos* Scop., *Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L., *Robinia pseudacacia* L. i *Aesculus hippocastanum* L.

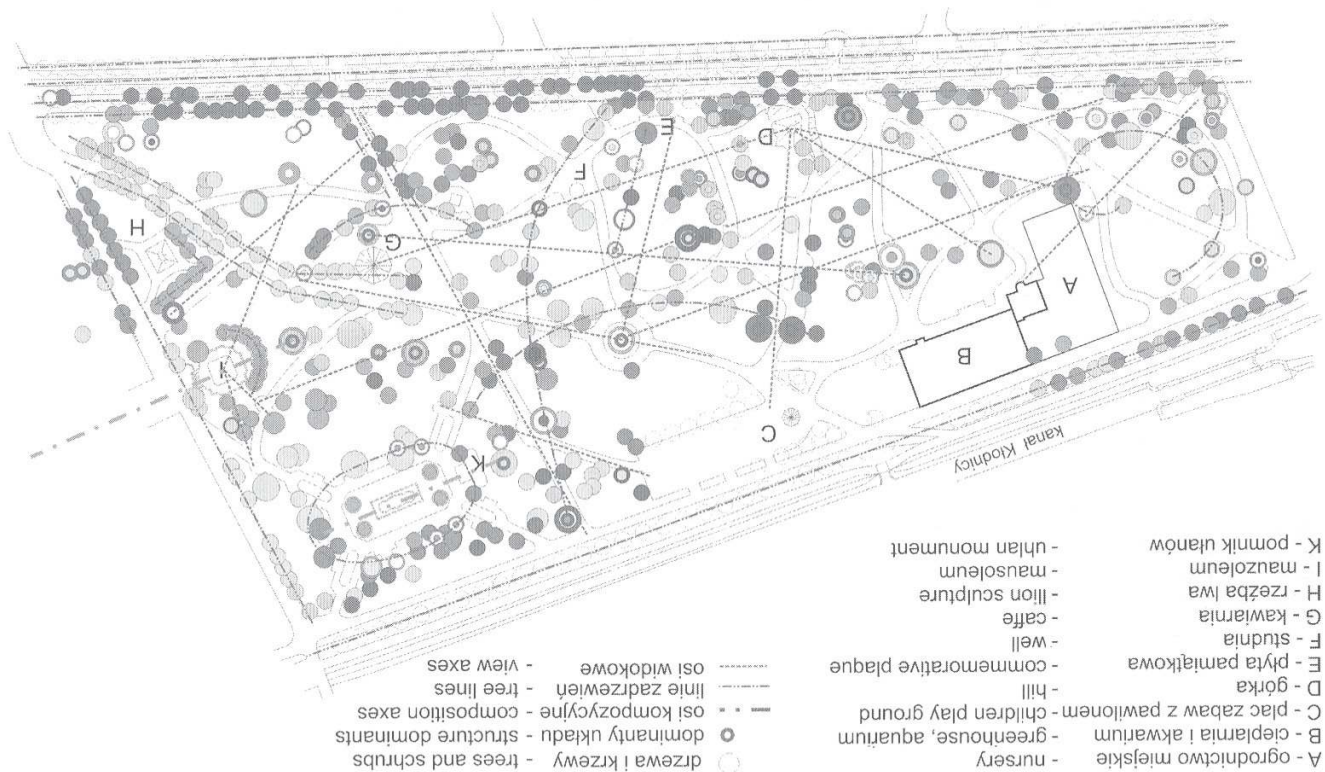
Park Miejski w Sandomierzu

Park powstał jednocześnie z innymi parkami miejskimi zakładanymi w Polsce w latach 20-tych i 30-tych XIX wieku., a więc w stulecie udostępnienia parku Saskiego w Warszawie (1727 rok). Oprócz tego były to parki w: Kielcach, Sieradzu, Koninie, Częstochowie, Słupcy, Janowie Lubelskim, Radomiu, Suwałkach i Płocku. Nosili one miano parków Saskich. Powstanie parku w tym okresie potwierdza fakt zachowania się dwóch buków, właśnie z tego okresu. Posadzono je idealnie symetrycznie względem środka centralnego placu. Oczywiście mógł to być przypadek i dopiero później powstała kompozycja parkowa wykorzystająca ich usytuowanie. Jednak to idealne, przekątniowe usytuowanie nie wydaje się być przypadkowe.

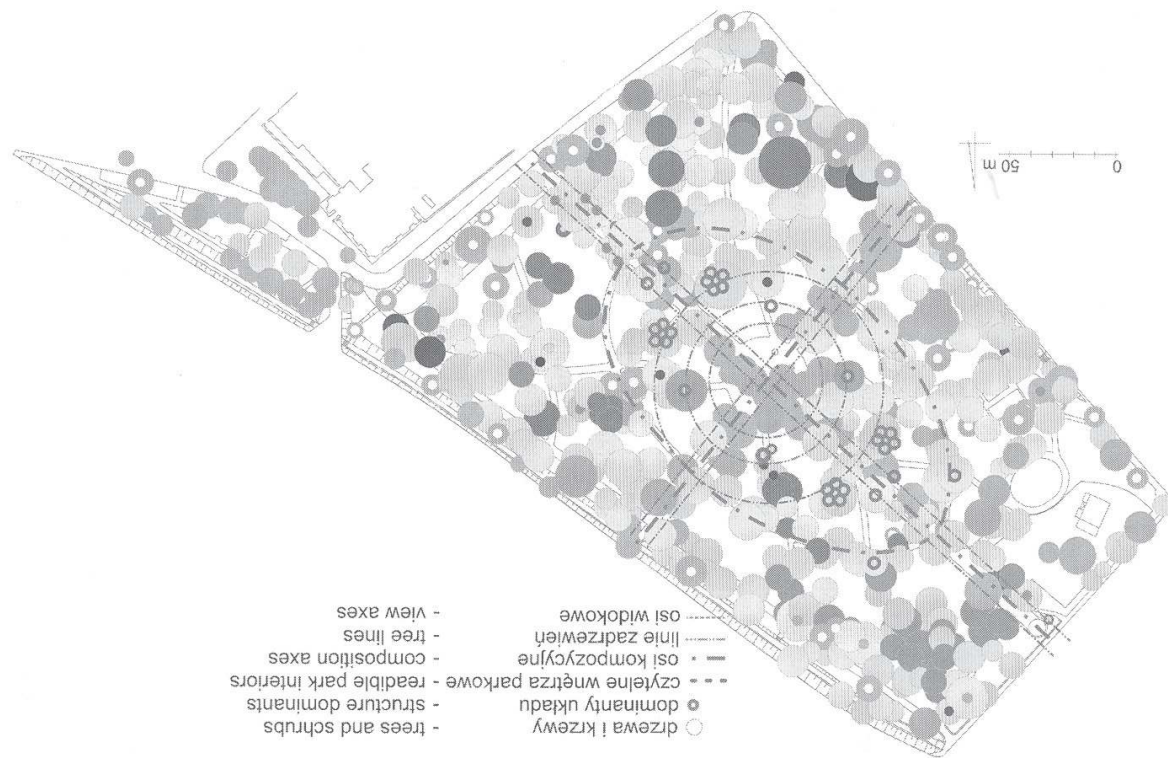
Analizy wiekowe drzewostanu wskazują koniec XIX i początek XX wieku jako moment pełnego wykształcenia się formy przestrzennej parku. To co było wspólne z innymi ogrodami saskimi tego okresu, jak wzmiankował G. Ciolek, to wyodrębnienie z otoczenia, wewnętrzny układ przestrzenny i komunikacyjny nie tworzący żadnych organicznych powiązań z resztą miasta. Pełna forma przestrzenna, wyłania się na analizie wiekowej w okresie międzywojennym, czyli w 200 lat po udośćnieniu Parku Saskiego w Warszawie. W tym etapie mamy przecinające się na centralnym placu aleje, wnętrza parkowe z dominantami drzew, ścieżki wzdłuż granic parku, cztery okrągłe placiki w otoczeniu lip, eliptyczną ścieżkę i krag z drzew otaczające centralny plac i bardzo dużą symetrię w rozplanowaniu dominant układu. Eliptyczna ścieżka obsadzona była klonami pospolitymi, kontrastującymi z okolicznymi lipami i drzewami innych gatunków. Krag centralny tworzyły głównie klony i buki. Wzdłuż ul. Słowackiego była aleja lipowa, wzdłuż ul. Mickiewicza klonowo-lipowa, a główna aleja obsadzona była klonami i jaworami. Po II wojnie światowej wprowadzono tu kasztanowce pospolite. Najstarszym drzewem jest dąb szypułkowy szacowany na 210 lat. Został on uznany za pomnik przyrody, podobnie jak dwa buki zwyczajne szacowane na 170 lat. Inwentaryzacja wykazała występowanie 54 gatunków i odmian drzew i krzewów. Dominują tu klony pospolite (*Acer platanoides* L.) i lipy drobnolistne (*Tilia cordata* Mill.).

Wnioski

Zarówno parki o swobodnym układzie, jak i parki w swej formie geometryczne wykorzystują walory plastyczne drzew i krzewów do kształtowania dominant kompozycyjnych. Tę dla nich tworzą linie z drzew. W układzie geometrycznym parku w Sandornierzu linie drzew są z reguły jednogatunkowe, natomiast w układzie swobodnym parku w Gliwicach linie takie są budowane z reguły z różnych gatunków.

Ryc. 1. Park F. Chopina w Gliwicach. Układ kompozycyjny z lat 20-tych XX wieku
Fig. 1. F. Chopin Park in Gliwice. Composition structure from 20's of XX century

Ryc. 2. Park w Sandomierzu. Aktualny układ kompozycyjny
Fig. 2. Park in Sandomierz. Present composition structure

Najstarsze drzewa niesiedliskowe lub geometryczne układy z najstarszych drzew świadczą o początku realizacji świadomej kompozycji parkowej.

Drzewa siedliskowe stanowią kanwę pierwotnego układu w obu omawianych formach kompozycji parkowej.

Literatura

- CIOŁEK G., 1978. Ogrody polskie. Arkady, Warszawa.
- MAJDECKI L., 1980-1986. Tabela określania wieku drzew wg pierśnicy. Maszynopis. Archiwum Architektury Krajobrazu, SGGW, Warszawa.
- MAJDECKI L., 1993. Ochrona o konserwacji zabytkowych założen ogrodowych. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- PACYNIAK C., 1992. Najstarsze drzewa w Polsce. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- ROSTAŃSKI K., ROSTAŃSKI K.M., 2003. Drzewa i krzewy, atlas i klucz. KUBAJAK, Krzeszowice.
- ROSTAŃSKI K.M., 1995. Projekt Koncepcyjny Rewaloryzacji Parku im. F. Chopina w Gliwicach, Analizy konserwatorskie. Unitech, Gliwice.
- ROSTAŃSKI K.M., KOZAK K., 2006. Projekt koncepcyjny rewitalizacji Parku Miejskiego w Sandomierzu. Pracownia Hortus, Katowice.
- SENETA W., DOLATOWSKI J., 2003. Dendrologia. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.